

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король В. М., канд. іст. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 10.05.2018 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 18 травня 2018 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, В. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 136 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

**«СЕЛЯНСЬКА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»
НЕСТОРА МАХНА ЯК ВТІЛЕННЯ АНАРХІЧНОЇ МОДЕЛІ
ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

За загальним правилом, громадянське суспільство – це продукт взаємодії особисто вільних індивідів, що утворився без державного втручання.

При цьому не слід відкидати можливість взаємодії між ним та державою. Загалом існує п'ять основних моделей такої взаємодії в рамках суспільства взагалі: тоталітарна, авторитарна, ліберальна, демократична і анархічна [1, с. 84].

За анархістської або анархічної моделі є відсутньою держава, а суспільна сфера повністю поглинається громадянським суспільством [1, с. 88].

У даному випадку мова йде не про анархію як таку, що здебільшого є синонімом хаосу і безладдя. Класики «наукового анархізму» (М. Бакунін, П. Кропоткін, М. Штирнер та ін.) розглядали анархію як синонім свободи від державного втручання. Зокрема, основоположник анархо-комунізму князь П. Кропоткін наголошував, що анархізм є представником «...творчої сили самого народу, який прагне виробити установи звичаєвого права, які вберегли б його від охочої панувати меншини. Силою ж народної творчості та творчої діяльності народу, що спирається на сучасне знання і техніку, анархізм прагне й тепер створити установи, які б забезпечили вільний розвиток суспільства» [2, с. 191]. Таким чином, філософія анархізму передбачала розвиток громадського самоврядування всупереч розвитку держави, а тому віддавала перевагу громадянському суспільству.

Анархічна модель історично є досить близькою для України, про що свідчить історія нашої країни. Зокрема, можна загадати, що

вона була реалізована на теренах України у ХХ ст. в рамках «Селянської Радянської Республіки» з центром у Гуляйполі, лідером якої був Нестор Махно. Ця суперечлива постать оцінювалася по-різному ще з часів громадянської війни. Сучасні ж українські мислителі, навіть визнаючи таланти та здібності Н. Махна, утім відносять його на периферію боротьби, відмовляючи йому у праві вважатися однією із сторін громадянської війни: «Периферія дала цілий ряд низових провідників – свого роду феноменальних людей. Нестор Махно, наприклад, був надзвичайно здібний керівник, але при досить низькому інтелекті й повній відсутності будь-якого конструктивного суспільного ідеалу» [3, с. 211].

Проте, сам Н. Махно у своїх спогадах чітко висловлюється щодо свого ідеалу радянської влади: «Влада Рад на місцях – це, за селянським світоглядом, означає, що уся влада і в усьому повинна ототожнюватись безпосередньо із свідомістю та волею трудящих; що сільські, волосні або районні Ради робоче-селянських депутатів є не більше й не менше, як одиниці революційного поєднання та господарського самоврядування» [4, с. 164].

Отже, у Н. Махна був свій суспільний ідеал.

У 1918 р. Н. Махно розпочинає боротьбу як із білими, так і з націоналістичними силами України. В той час махновці формально входили до складу Задніпрянської радянської дивізії Українського фронту, хоча й зберігали права повної автономії (виборність командирів, анархістська ідеологія та боротьба під чорними знаменами анархії). А найголовніше – на території махновців накази більшовиків не виконувались, і створення адміністративно-карних структур (НК, ревкомів, продзагонів) Н. Махно на своїй території не дозволяв. Його «Селянська Радянська Республіка» була державою у державі. Тут відбувався черговий експеримент побудови анархістського суспільства [5, с. 82].

У 1919 р. розпочалися й активні дії, які були пов'язані із практичною реалізацією ідей Гуляйпольського союзу анархістів,

який, як відомо, своїм завданням бачив пропаганду анархізму, організацію вільних селянських комун і економічних робочих спілок, а також встановлення зв'язку між містом і селом з прицілом на створення в майбутньому безвладної трудової комуни робітників і селян.

Так, зокрема, 26 жовтня 1919 р. у № 4 «Вільного Бердянську» – друкованого органу махновців Бердянського району, з'явилося оголошення ініціативної групи бердянських вчителів: «Внаслідок від'їзду багатьох викладачів з кадетською армією, навчання в окремих школах міста та повіту не проводяться. Водночас у місті є маса безробітних учителів, яка могла б продовжити перервані заняття. На підставі викладеного ініціативна група безробітних учителів та вчительок запрошує товарищів на збори, які відбудуться 26 жовтня у неділю об 11 годині дня у приміщенні культурно-просвітницького відділу (Біржевий проспект, 9). Внаслідок того, що збори скликаються удруге, вони будуть вважатися дійсними за будь-якої кількості присутніх» [6, с. 217]. Масова самоорганізація охопила всі вікові групи. Навіть юнацькі організації Вільного району (так іноді називалася територія, що контролювалася Н. Махно) об'єднувалися в Будинок юнацтва, який був покликаний давати робітничо-селянської молоді знання, розвивати у неї самостійність і індивідуальну творчість. На думку анархістів, це дозволить у подальшому забезпечити їй «природний розвиток вільного суспільно-соціального життя» [7, с. 58].

Наприкінці 1919 р. бригада «імені батьки Махно» розрослася до армії. Сам Н. Махно та усі його організації формально підкорялися революційній військовій раді армії (РВРА), яку очолював анархіст В. Волін. І хоча насправді усім керував Н. Махно, який у раді лише затверджував свої рішення, однак і вона мала самостійний статус. Так, зокрема РВРА самостійно проводила культурно-масові заходи серед населення, мітинги, селянські з'їзди, розподіляла серед сіл награване [8, с. 7].

Армія «імені батьки Махно» була ліквідована протягом 1920-1921 рр., коли виступила проти заходів більшовицької влади щодо продрозкладки.

1. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти): [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос; [наук. ред. і автор передм. О. В. Скрипнюк]. – Суми: Університетська книга, 2015. – 343 с.

2. Кропоткин П. А. Современная наука и анархизм / Петр Алексеевич Кропоткин // Антология мировой политической мысли: в 5 т. / [рук. проекта Г. Ю. Семигин и др.; ред.-науч. совет: Г. Ю. Семигин (председатель) и др.]. – М.: Мысль, 1997–1997. – Т. IV: Политическая мысль в России: вторая половина XIX–XX в. – 1997. – С. 191–196.

3. Кремень В. Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / Кремень В. Г., Табачник Д. В., Ткаченко В. М. – К.: ARC-UKRAINE, 1996. – 793 с.

4. Махно Н. И. Воспоминания / Нестор Иванович Махно; [под ред. С. С. Волка]. – М.: Республика, 1992. – 334 с.

5. Савченко В. А. Авантюристы гражданской войны: Историческое расследование / В. А. Савченко. – Харьков: Фолио, М.: АСТ, 2000. – 368 с. – (Жизнь знаменитых людей).

6. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918 – 1921: Документы и материалы // Крестьянская революция в России. 1902 – 1922 гг.: Документы и материалы / Под ред. В. Данилова и Т. Шанина. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 1000 с.

7. Азаров В. В. Старобельское соглашение / Вячеслав Валентинович Азаров. – Одесса: ДП «Набат», 2011. – 228 с.

8. Мороз И. Предводитель неизвестной войны / И. Мороз // Аргументы и факты. – 1990. – № 37. – С. 6–7.